

Jasenska Ferber Bogdan

Arhiv za likovne umjetnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Sanja Žaja Vrbica

Sveučilište u Dubrovniku, Odjel za umjetnost i restauraciju

Slikar Ivan Benković i hrvatska iseljenička zajednica u Sjedinjenim Američkim Državama od 1912. do 1918. godine

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Primljen – *Received* 4. 7. 2023.

DOI <https://doi.org/10.31664/ripu.2023.47.11>

Sažetak

Iako je u razdoblju od 1880-ih do kraja Prvoga svjetskog rata više hrvatskih likovnih umjetnika boravilo u Sjedinjenim Američkim Državama, oni svojim umjetničkim djelovanjem, uz izuzetak slikara Otona Ivekovića, nisu obilježili kulturni prostor hrvatske dijaspor. Prvi hrvatski umjetnik koji se aktivno povezoao s iseljeništvom bio je slikar i grafičar Ivan Benković, pripadnik prve generacije studenata na novoosnovanoj Privremenoj višoj školi za umjetnost i umjetni

obrt, čije je likovno stvaralaštvo dosad bilo nedovoljno istraženo. Za vrijeme boravka u Americi, od 1912. do 1918. godine, Benković je suradnjom s brojnim hrvatskim političkim i kulturnim organizacijama svojim umjetničkim angažmanom u oblikovanju vizualnog identiteta hrvatsko-američkih izdanja, kao i radovima s nacionalnom tematikom suvremenih likovnih rješenja, aktivno sudjelovao u građenju kulturnog identiteta Hrvata u Americi.

Ključne riječi: *Ivan Benković, moderna hrvatska umjetnost, kulturni identitet hrvatskog iseljenništva, Sjedinjene Američke Države, Prvi svjetski rat*

Uvod

Ivan Benković (Rečica, 1886. – Chicago, 1918.) pripada prvoj generaciji studenata upisanih na novootvorenu buduću zagrebačku Akademiju likovnih umjetnosti (tada pod nazivom Privremena viša škola za umjetnost i umjetni obrt). Na školskim je izložbama istaknut kao talentirani slikar, uz kolege Ljubu Babića, Mihovila Krušlina, Branka Petrovića i druge.¹ Završivši Akademiju 1911. godine, uz Vladinu stipendiju nastavlja školovanje na specijalnoj školi Akademie der bildenden Künste u Beču.² Već po završetku prvog semestra, nezadovoljan nastavom na bečkoj Akademiji, odlazi u Pariz početkom 1912. godine, gdje, uz pohađanje večernjeg tečaja na Académie de la Grande Chaumière, stječe neposredna iskustva skicirajući gradske prizore i pejzaže pariške okolice. U Parizu boravi s kolegama iz slikarske klase Branimirom Petrovićem i Mihovilom Krušlinom, a druži se i s Mirosla-

vom Kraljevićem, koji neposredno utječe na pomak prema sezanimizmu u njegovu slikarskom izrazu.³

Osim kratkih tekstova u hrvatskim leksikografskim izdanjima⁴ te manjeg broja radova poznatih s tematskih izložaba i pregleda hrvatske likovne umjetnosti vremena u kojem je stvarao,⁵ opus Ivana Benkovića ostao je gotovo u potpunosti nepoznat. Za života je održao samo jednu samostalnu izložbu u Salonu Ullrich u listopadu 1912. godine, neposredno prije odlaska u Sjedinjene Američke Države.⁶ Nakon dvije samostalne izložbe Benkovićevih djela, koje je priredila povjesničarka umjetnosti Nada Anger 1968. i 1992. godine, ostali su tek deplijani s popratnim tekstom i popisom izloženih radova te nekoliko kraćih osvrtu u dnevnim novinama.⁷ Većina njegovih radova te dokumentacija sačuvana u privatnim arhivama dosad je istraživačima ostala uglavnom nepoznata, a gotovo je potpuno nepoznat ostao njegov život

i stvaralaštvo za vrijeme boravka u Sjedinjenim Američkim Državama od 1912. do prerane smrti 1918. godine.

Hrvatski likovni umjetnici u Sjedinjenim Američkim Državama početkom 20. stoljeća

Početak 1880-tih godina stanovništvo jugoistočne Europe započelo je masovnu emigraciju u Sjevernu Ameriku. U prvom desetljeću 20. stoljeća ondje se iz središnje Hrvatske i Slavonije doselilo više od 300 000 ljudi,⁸ većinom zemljoradnika i radnika,⁹ koji su u najvećoj mjeri nastanjivali države New York, Pensilvaniju, Ohio i Illinois.¹⁰ Većina doseljenika drugog vala, koja je odlučila trajno preseliti u Ameriku, bili su radnici nižega društvenog položaja, dok su se visoko kvalificirani specijalisti na to daleko rjeđe odlučivali. Motiv za iseljavanje te grupe najčešće bila je želja za upoznavanjem novoga, slobodnijeg svijeta s mogućnošću ostvarivanja povoljnijih uvjeta života na novom tržištu rada, pogotovo kod pripadnika naroda Austro-Ugarske, trajno nezadovoljnih političkom i ekonomskom situacijom u svojim sredinama. U razdoblju do Prvoga svjetskog rata u Sjedinjene Američke Države putuju i hrvatski likovni umjetnici koji, uz početnu znatizeljlu, u putovanju vide i priliku za stjecanje novih umjetničkih iskustava, kao i za poboljšanje svoje financijske situacije.

Prethodnica spomenute grupe umjetnika ranije je iskustvo Amerike Vlahe Bukovca koji je u zemljama sjeverne i južne Amerike bio u dva navrata u mladosti (1865. – 1869.) te ponovno od 1874. do 1877. godine, odnosno prije akademskog obrazovanja i slikarske karijere. Bukovčeva američka iskustva zasigurno su naišla na interes umjetnika u Zagrebu gdje je on, došavši 1893. godine, ubrzo postao jedna od središnjih osoba likovnog života. Iz sredine nesklone promjenama i pomacima prema suvremenijim shvaćanjima umjetnosti Bukovac se povlači krajem 1898. godine, odselivši u Cavtat te naposljetku u Prag 1903. gdje postaje profesor na Umjetničkoj akademiji.¹¹ Njegov primjer slijedi nekoliko mlađih, već etabliranih likovnih umjetnika, jednako razočaranih kulturnom politikom i nedostatkom umjetničkog tržišta. Robert Auer i Bela Csikos Sesia s obiteljima krajem travnja 1902. putuju u New York,¹² a Menci Clement Crnčić u Beč.¹³ Uvjereni da će im nova sredina »s višom kulturnom razinom i većim materijalnim mogućnostima«¹⁴ pružiti mogućnost pouzdanog prihoda, Auer i Csikos se povezuju s američkim trgovcima umjetnina,¹⁵ prilagođavajući se ukusu tamošnje publike temama iz antike. No, za razliku od tada popularnih umjetnika, primjerice Bouguereaua, Alma-Tademe ili Alphonsea Muche, njihovi su radovi prodavani po izuzetno niskim cijenama, stoga im je, pored realiziranja određenog broja slikarskih narudžbi, jedini siguran izvor financiranja bio rad u litografskoj industriji.¹⁶ Nakon zajedničke izložbe održane u New Yorku 1903. godine,¹⁷ Csikos se vraća u Zagreb i u jesen iste godine s Crnčićem otvara slikarsku školu,¹⁸ a Auer u New Yorku ostaje do sredine 1904. godine,¹⁹ družeći se s tada cijenjenim slikarima, poput Alphonsea Muche, čiji se utjecaj ogleda u njegovim skicama

namijenjenim američkim časopisima, sačuvanim u crtaćim blokovima toga razdoblja.²⁰

Nakon Auera i Csikosa, u Ameriku krajem 1909. putuje i Oton Iveković,²¹ na poziv školskog prijatelja Davorina Krmpotića, župnika mlade hrvatske katoličke župe Sv. Ivana Krstitelja u Kansas Cityju, s molbom da oslika unutrašnjost nove župne crkve.²² Ivekovićevi oslici s prikazima povijesti pokrštanja Slavena te hrvatskih iseljenika kao sudionika biblijske scene Rođenja Kristova bili su svojevrsna *Biblia pauperum*, namijenjena hrvatskim iseljenicima kao vjerska i povijesna poduka, odnosno identitetska poveznica s religijskim i nacionalnim vrijednostima stare domovine, ali istovremeno, uz prikaz američkoga autohtonog stanovništva, i s novim svijetom kojem pripadaju. U memoriji hrvatskog iseljeničtva, međutim, ti oslici gotovo da i ne postoje, s obzirom na to da je crkva teško stradala u požaru 1927. godine.²³ Nakon povratka u Zagreb 1910. godine, Iveković u feljtonu *Iverje s puta po Americi*, objavljivanom u osam nastavaka u časopisu *Vienac*,²⁴ detaljno opisuje svoj boravak u Americi, a njegova interakcija s hrvatskom dijasporom donosi domaćoj javnosti saznanja o potrebi jačanja kulturne osviještenosti hrvatskih iseljenika.

Nastojanja hrvatskih likovnih umjetnika za putovanjem u Ameriku nastavlja kipar Rudolf Valdec, koji stiže u New York početkom 1913. godine, a u Zagreb se vraća u proljeće 1914.²⁵ Valdec je u Sjedinjenim Američkim Državama ponajviše komunicirao sa zagovornicima jugoslavenske ideje, Mihajlom Pupinom i Pajom Radosavljevićem,²⁶ a bio je upoznat i s radom Hrvatskog saveza na čelu s Nikom Grškovićem, koji je također aktivno podupirao osnivanje zajedničke južnoslavenske države.²⁷

Osim Benkovićevih profesora sa zagrebačke Akademije, početkom 20. stoljeća u Sjevernu se Ameriku zaputilo još nekoliko hrvatskih likovnih umjetnika, od kojih je dio ondje boravio privremeno, a nekolicina ih se u Americi i trajno nastanila. Uz Bukovca, krajem 19. stoljeća, još je jedan, u potpunosti neistražen dubrovački slikar živio u Sjedinjenim Američkim Državama – Niko Zec iz Župe Dubrovačke nastanio se u središtu Bostona, gdje je u svom atelijeru izrađivao portrete i pejzaže.²⁸ O njemu, međutim, zasad nema drugih saznanja, a uglavnom su ostali neistraženi i opisi drugih umjetnika iseljenika toga vremena, od kojih se manji broj kratko spominje u malobrojnim izdanjima posvećenim hrvatskoj dijaspori u Americi.²⁹ Većinom su to bili kipari poput, primjerice, kipara Pavla Kelečića Kufrina, koji od 1906. do kraja života djeluje u Chicagu,³⁰ ili kipara Ivana Bulimbašića,³¹ koji u dva navrata u New Yorku radi na nizu dekoracija javnih građevina i spomenika (1911. – 1914. te 1918. – 1920.).³² Zbog svjetskog rata u New York se 1914. uputio i akademski kipar Dujam Penić koji je, za razliku od ostalih hrvatskih umjetnika u Americi tog razdoblja, ondje doživio i stanoviti uspjeh, jer je zahvaljujući sretnim okolnostima od 1918. do 1920. uživao potporu bogate američke kiparice i mecene Gertrude Vanderbilt Whitney.³³ On je jedini hrvatski umjetnik koji je prije velike američke izložbe Ivana Meštrovića 1924. godine imao samostalnu izložbu

u Americi, održanu u proljeće 1919. godine u njujorškoj Kingore Galleries.³⁴

Koliko je zasad poznato, navedeni umjetnici, uključujući i Csikosa, Auera i Valdeca, uz iznimku Ivekovića koji je oslikao hrvatsku crkvu u Kansas Cityju, u razdoblju do kraja Prvoga svjetskog rata nisu djelovali u sklopu hrvatske dijaspor, stoga će Ivan Benković biti prvi hrvatski umjetnik koji će se prezentirati i svojim djelovanjem aktivno uključiti u kulturni život hrvatskih iseljenika.

Iskustva »tehničkog rada« u američkoj litografskoj industriji³⁵ Csikos i Auer, profesori Privremene više škole za umjetnost i umjetni obrt, prenijeti će svojim studentima, pa će tako i Ivan Benković, polaznik prve generacije, biti dobro pripremljen za rad u polju grafičkog dizajna i ilustracije. Iako je Benković svoj rad proširio i izvan radijusa hrvatske iseljeničke zajednice, u nekoliko godina djelovanja u Americi nije uspio postići širu vidljivost, pa je stoga do danas, poput mnogih umjetnika iseljenika, ostao nepoznat istraživačima tog razdoblja.

Dolazak u New York i počeci suradnje s hrvatskim iseljeničtvom (1913. – 1915.)

Zbog neslaganja s Kršnjavijem, koji je inzistirao da se u jesen iste godine mladi slikar vrati na započeti studij u Beč,³⁶ Benković se sa suprugom i kolegicom slikaricom Marijom Anger odlučuje na putovanje u New York, gdje stižu 6. studenog 1912. godine.³⁷ Odluka o odlasku u »novi svijet« zahtijevala je hrabrost i sklonost avanturizmu, a bio je to i svojevrsan izazov s obzirom na neizvjestan ishod. Za razliku od njegovih profesora s Akademije, Benković nije imao osiguranu financijsku potporu hrvatske Vlade ni dobrostojeće američke domaćine koji bi njemu i supruzi omogućili bezbrižan i ugodan boravak. Ipak, određenu sigurnost mladom je paru pružila Marijina obitelj Rosner, koja je u to vrijeme živjela u mjestu Bridgeport u Connecticutu, sat vremena udaljenom od New Yorka.³⁸

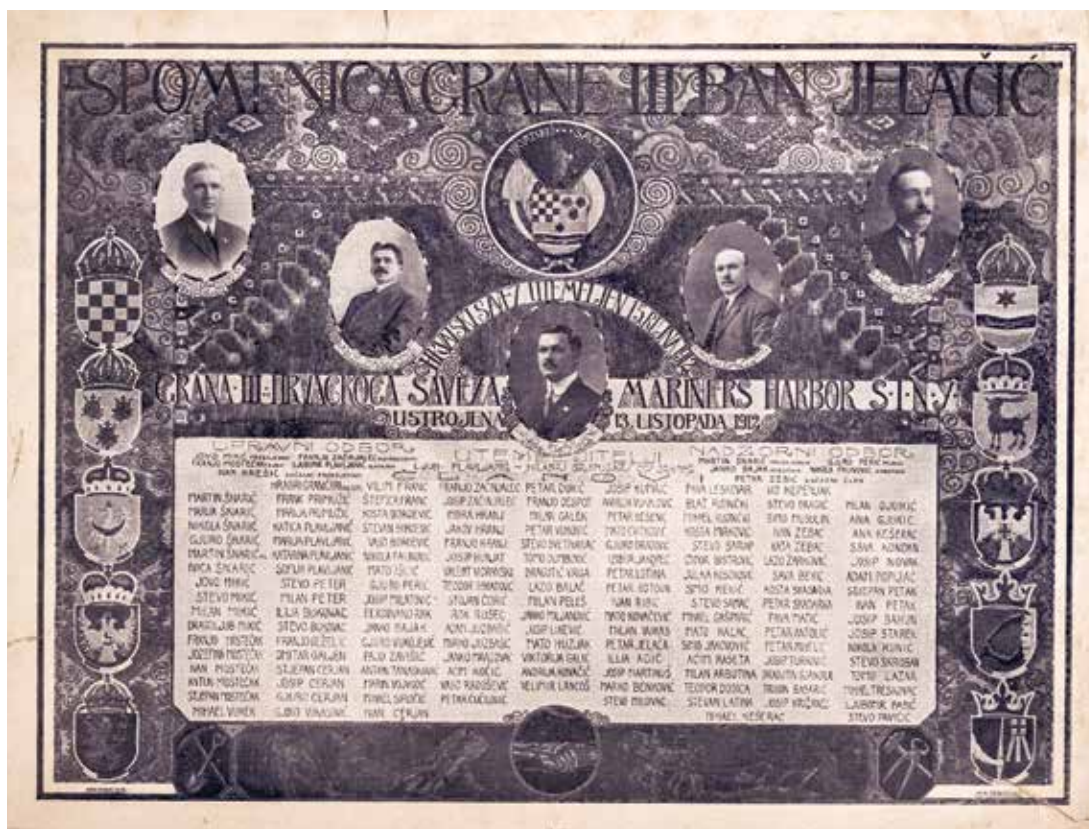
Svjestan kako u prvo vrijeme neće pronaći bolje plaćen posao na temelju svojega visokog obrazovanja, Benković se u prosincu 1912. godine brzopletu odlučuje zaposliti u njujorškoj *American Litographic Company*,³⁹ ali već nakon tjedan dana daje otkaz, shvativši da je tjedna plaća samo osam dolara.⁴⁰ U domovini, međutim, informacija o Benkovićevu snalaženju u Americi kasni, pa Strajnić u ožujku 1913. godine u dijelu članka o izložbi Mihovila Krušlina u Salonu Ullrich, u kojem piše o umjetnicima koji su morali otići u inozemstvo zbog nedostatka financijske potpore, navodi: »Daroviti Ivan Benković, ne dobivši stipendija, otišao je u Ameriku, gdje živi od posla običnoga litografskoga radnika...«⁴¹

Hrvatska zajednica u New Yorku u to je vrijeme raspršena i nepovezana, o čemu svjedoči i činjenica da je prva hrvatska župa Sv. Ćirila i Metoda u gradu osnovana tek 1913. godine.⁴² U nedostatku lokacijske okupljenosti iseljeničke zajednice, povezujuću ulogu ima hrvatsko-američki tisak, a u New Yorku je prvo takvo glasilo bio tjednik *Narodni list*,

pokrenut 1895. godine, početkom 20. stoljeća najpopularnije hrvatske novine u Americi.⁴³ Njemu konkurentan, dnevni list *Hrvatski svijet* počeo je u New Yorku izlaziti 1908. kao neovisni dnevnik hrvatskih radnika u SAD-u, a od 1912. postaje službeno glasilo Hrvatskog saveza.⁴⁴ Hrvatski savez, prva veća politička organizacija Hrvata u SAD-u, osnovan je u rujnu 1912. na 11. konvenciji Narodne hrvatske zajednice u Kansas Cityju, »sa zadaćom očuvanja nacionalne svijesti hrvatskih iseljenika i održavanja veza s domovinom.«⁴⁵ Predsjednikom je proglašen Niko Gršković⁴⁶ koji je ujedno postao i glavni urednik dnevnih novina *Hrvatski svijet*. Prije i u tijeku Prvoga svjetskog rata Hrvatski savez, kao »najveća politička organizacija hrvatskih iseljenika s preko 10 000 aktivnih članova i znatnim financijskim sredstvima«,⁴⁷ agitirao je za raspad Austro-Ugarske i stvaranje države južnih Slavena, što se ogledalo i u politici lista. Novine su bile distribuirane širom Sjeverne Amerike, u nakladi od preko 100 000 primjeraka.⁴⁸

Benkovićeva suradnja s Hrvatskim savezom započinje zahvaljujući Rudolfu Valdecu, koji u New Yorku boravi od početka veljače 1913. godine⁴⁹ Valdec je s Benkovićem pozvan na svečanu večeru Hrvatskog saveza 21. veljače,⁵⁰ a taj je događaj označio prekretnicu u Benkovićevoj afirmaciji unutar hrvatske zajednice u Americi. Već u ožujku treći ogranak Hrvatskog saveza »Ban Jelačić« naručuje od njega spomenicu, prezentiranu na posebnoj svečanosti 4. svibnja 1913. (sl. 1).⁵¹ *Hrvatski svijet* u najavi svečanosti otkrivanja *Spomenice* piše: »Djelo je to mladoga hrvatskog umjetnika g. Ivana Benkovića, koji time dolazi pred američke Hrvate. Bez pretjeravanja možemo kazati, da bi slika njegova mogla dostojno ući u ma koju bilo umjetničku izložbu...«⁵² U broju od 5. svibnja list donosi i reprodukciju *Spomenice* na prvoj stranici, a u izvješću s proslave nastavlja pohvale umjetniku: »...krasno djelo (...) koji u nj ulio svoju umjetničku pjesničku dušu, okitiv ga osobito našim narodnim motivima.«⁵³ Koliko je Benkoviću značila ova narudžba govori činjenica da je u travnju 1913. primio od ogranka »Ban Jelačić« ukupno 100 dolara,⁵⁴ trostruko više nego što bi zaradio kao litografski radnik. Tim umjetničkim angažmanom hrvatskoj se zajednici u Sjedinjenim Američkim Državama otvorila mogućnost vizualne prezentacije svojega nacionalnog identiteta, kao što se ističe u *Hrvatskom svijetu*: »...grana njihova imat će pravo umjetničko djelo i kada im se svrati posjetilac, ma koje narodnosti on bio, moći će mu ponosno pokazati na spomenicu, samosvjesno istaknuv: To je naše, to je naše narodno – hrvatsko!«⁵⁵

Od svibnja do srpnja 1913. Benković se redovito oglašava u *Hrvatskom svijetu* kao »jedini hrvatski i srpski umjetnik (slikar) u Americi«. Dostupni podaci govore da je to zaista i bila činjenica, koliko je zasad poznato, a prije spomenuti hrvatski umjetnici, kipari i klesari Pavao Kelečić Kufrin i Ivan Bulimbašić bili su zaposleni na velikim arhitektonskim projektima američkih tvrtki, no zasad nije poznato jesu li u to vrijeme surađivali s hrvatskim organizacijama ili primali narudžbe od pojedinih članova hrvatske zajednice. Prema tekstu oglasa vidljivo je da se Benković pokušava što više približiti potencijalnim naručiteljima – nudi izradu svih vrsta slika, dekoracija za pozornice i tako dalje. Poslovi koje

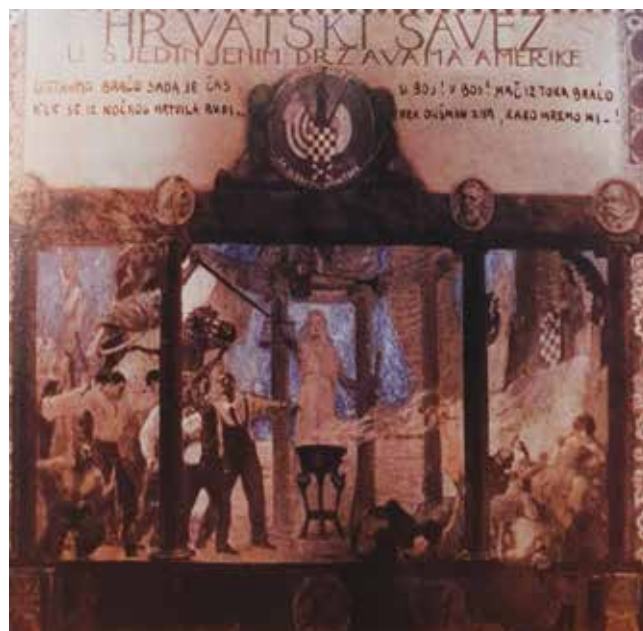

1. Ivan Benković, *Spomenica grane III. ban Jelačić – Grana III. Hrvackoga saveza Mariners Harbor, Staten Island, New York*, litografija, New York, 1913., Zbirka Grozić, Samobor

Ivan Benković, Memorial of Branch III Ban Jelačić – Branch III of the Croatian Union Mariners Harbor, Staten Island, New York and NY, lithography, New York, 1913

navodi svjedoče o Benkovićevoj spoznaji da od »salonske« umjetnosti u ovoj sredini neće moći živjeti i da se mora prilagoditi konzervativnom ukusu šire publike.

U srpnju 1913. godine Benković u *Hrvatskom svijetu* prezentira svoj rad pod nazivom *Oslobođenje Hrvatske* (sl. 2),⁵⁶ uz opširni popratni tekst s opisom i obrazloženjem svrhe te kompozicije koju je izradio u tehnici ulja na platnu. Učvršćivanje i podizanje svijesti o nacionalnom identitetu kao temeljni motiv izrade ovog djela u skladu je s tendencijama Hrvatskog saveza, s čijim se političkim idejama u potpunosti slagao. Stoga ih je, u želji da slika bude »odraz čežnja, rada i nastojanja narodne naše hrvatske vojske, članova Hrvatskoga Saveza«, prenio na platno koje je izrađivao nekoliko mjeseci. Pomno objašnjava elemente složene kompozicije čiji je središnji dio smješten u dvoranu sa stupovima koji ujedno dijele prizor na tri dijela. Na lijevoj strani prikazani su predstavnici Hrvatskog saveza s hrvatskim barjakom, jakih mišića, sa »svetom misli« borbe za hrvatsku slobodu koja se odražava na njihovim licima. Iznad njih nadvija se anđeo Slobode s palmom pobjede ispućenoj Hrvatskoj. Na desnoj je strani Hrvatska, sputana lancima, okružena neprijateljima koji padaju pred naletom hrvatske vojske. U središtu kompozicije »gori vječno svjetlo... simbol ljubavi neugasive, vječne«, a nad žrtvenikom stoji božica Slobode i Pravde s vagom i mačem. S neba se spuštaju anđeli s trubljama slaveći pobjedu dobra nad zlom. U podnožju slike »dva su bronzana kipa« (reljefa)

2. Ivan Benković, *Oslobođenje Hrvatske*, ulje na platnu, 1913. (reproducirano u: Ivan Čizmić – Marin Sopta – Vlado Šakić, *Iseljena Hrvatska*, Zagreb, 2005., 316)

Ivan Benković, Liberation of Croatia, oil on canvas, 1913

3. Ivan Benković, *Kraljević Marko izbavlja vile*, gvaš, na poledini sign. *Kraljević Marko izbavlja vile / Mart 1914 New York*, Zbirka Grozić, Samobor

Ivan Benković, Prince Marko Saving Fairies, gouache, titled on the back, New York, 1914

s prikazom radnika i seljaka, koje Benković interpretira kao spoj novoga i staroga, sa središnjim medaljonom u kojem su pijuk i lopata »koji svijet hrane«. Na gredi koju nose mramorni stupovi »četiri su bronzana poprsja... predstavnika kulture i narodne borbe: Petar Zrinski, Strossmayer, Starčević i Kvaternik«. Nad središnjim dijelom grede dva anđela podržavaju grb Hrvatskog saveza. Kompoziciju uokviruju »naši krasni narodni ornamenti, sve u najljepšim i harmoničnim bojama.« Benković na kraju teksta zaključuje: »U djelo ovo svoje ulio sam hrvatsku dušu svoju.«⁵⁷ No djelo će odavati i Benkovićevu sklonost kompromisima ukusu naručitelja jer u vrijeme dok radi djela izrazito secesijskih elemenata, nastaju i djela bliža duhu 19. stoljeća, s klasičnim redovima, žrtvenikom i grupama pomalo nezgrapno prenesenih likova.

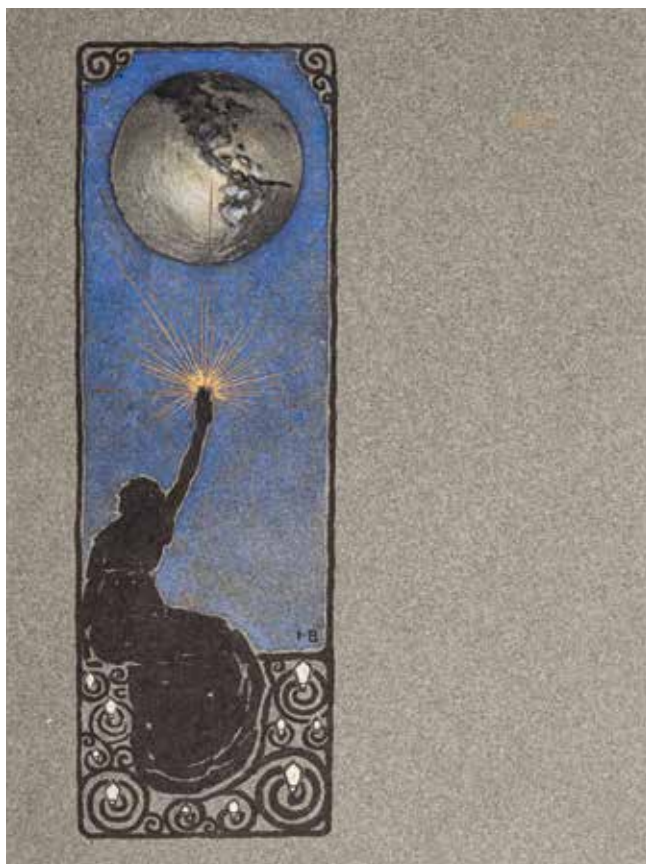
Kao i drugi iseljenici, i Benković uoči Prvog svjetskog rata pomno prati političke događaje u središnjoj i jugoistočnoj Europi, zabrinut za mogućnost izbijanja velikih sukoba i pogibelji za svoje bližnje. U dnevniku, referirajući se na balkanske ratove, bilježi: »Sve zamršenije stanje na Balkanu, grozna krvoprolića među vlastitom braćom, brišu sve više one velike nade Jugoslavenstva. Sve izgleda da se još crniji dani bliže čitavoj Europi.«⁵⁸ Pri kraju boravka u New Yorku, u ožujku 1914. izrađuje dvije kompozicije s prikazom tema iz narodnih pjesama: *Kraljević Marko izbavlja vile* u tehnici gvaša (sl. 3) i ulje na platnu *Smrznuti svatovi* (sl. 4), na čijoj je poledini zapisao tekst »Poslije Drugog balkanskog rata

4. Ivan Benković, *Smrznuti svatovi*, ulje na platnu, na poledini sign. *Poslije drugog balkanskog / rata 1914 u New Yorku / 15. III. 1914 / „Smrznuti svatovi“*, Zbirka Grozić, Samobor

Ivan Benković, Frozen Wedding Party, oil on canvas, titled on the back, New York, 1914

1914. u New Yorku«. Odabirom teme Benković se priključuje tadašnjim idejama Društva »Medulić«, ali i drugim srednjoeuropskim umjetnicima, čije su se težnje stvaranja

5. Ivan Benković, *Prijedlog naslovnice časopisa Svjetlo*, akvarel na papiru, sign. d.d. I.B., New York, 1915., Zbirka Grozić, Samobor
Ivan Benković, *proposal for the cover of the Svjetlo magazine*, water-colour on paper, signed lower right: I.B., New York, 1915

6. Ivan Benković, *Naslovnica časopisa Svjetlo*, New York, 1915.
Ivan Benković, *cover of the Svjetlo magazine*, New York, 1915

nacionalne države očitovale u prikazima povijesti, narodnih legendi i predaja.⁵⁹ Najpoznatiji prikazi iz južnoslavenskog mita o Kraljeviću Marku ponajprije su djela Kosovskog ciklusa Ivana Meštrovića te djela umjetnika okupljenih na prije spomenutoj zagrebačkoj izložbi *Nejunačkom vremenu uprkos* 1910. godine, koju je Benković imao prilike razgledati i u dnevnik zabilježiti svoja kritička zapažanja.⁶⁰ Opredjeljujući se nakon dolaska u Ameriku za potporu južnoslavenskom pokretu, ta tema predstavlja logičan izbor. Nije poznato je li dvije spomenute slike Benković načinio prema narudžbi, ali s obzirom na tešku financijsku situaciju toga razdoblja, može se pretpostaviti da je njegova zamisao bila njihova prodaja.

Umjetničko djelovanje tijekom Prvog svjetskog rata (Chicago, 1915. – 1918.)

Prvi svjetski rat hrvatska je dijaspora u Sjevernoj Americi dočekala podijeljena u dva tabora – s jedne strane bila je struja koja se zalagala za rušenje Austro-Ugarske Monarhije i stvaranje zajedničke južnoslavenske države, a druga, proaustrijski raspoložena, tražila je rješenja za očuvanje Monarhije. Većina je iseljenika podržavala južnoslavensku opciju, a Hrvatski je savez u suradnji s drugim hrvatskim društvima i pripadnicima Slovenaca i Srba na Jugoslavenskom saboru u

Chicago u ožujku 1915. podržao rad Jugoslavenskog odbora u Londonu.⁶¹ Benković se svojim umjetničkim angažmanom pridružuje jugoslavenskom pokretu, dajući doprinos slikom *Bijeg austrijske vojske iz Beograda*.⁶² Kako se doznaje iz kratkog članka u prvom broju čikaškog časopisa *Jugoslavenski soko*, objavljenom u studenom 1915. godine,⁶³ reprodukcije te slike prodavale su se preko tvrtke Balkan Picture Company. Pisac kratke bilješke Benkovića opisuje kao jednoga »od najboljih naših jugoslavenskih umjetnika – slikara u Americi«, te donosi opis samog djela: »Slika predstavlja kako je hrabra srpska vojska izagnala Franjine vojnike iz Beograda i najurila ih preko Save.«⁶⁴ Prizor se odnosi na Kolubarsku bitku, u kojoj su srpske snage nakratko potisnule austrijsku vojsku iz Beograda, u prosincu 1914. godine.⁶⁵

Benković nastavlja suradnju s Hrvatskim savezom i nakon preseljenja u Chicago u srpnju 1915. godine,⁶⁶ pa je tako za Niku Grškovića izradio naslovnicu dvotjednog lista *Svjetlo*, koji je počeo izlaziti u New Yorku 1915. godine.⁶⁷ Prvobitni prijedlog naslovnice secesijskog dizajna sa simboličnim prikazom žene s luči u ruci, kojom osvjetljava stranu zemaljske kugle sa Sjevernom i Južnom Amerikom (sl. 5), nije prihvaćen, a završna, tradicionalnija verzija (sl. 6) govori o Benkovićevim ustupcima koje je morao učiniti s obzirom na vrstu publike kojoj se časopis obraćao. Za *Hrvatski svijet* Benković je 1917. godine izradio i nacrt naslovnice *Danice*

7. Ivan Benković, *Naslovnica godišnjaka Danica – Koledar Hrvatskog svijeta*, litografija u boji, sign. d.d. IBenković, nedatirano, Zbirka Grozić, Samobor

Ivan Benković, cover of the yearbook Danica – Koledar Hrvatskog svijeta, colour lithograph, signed lower right: IBenković, undated

– *Koledara Hrvatskog svijeta* (sl. 7),⁶⁸ na kojem se pojavljuje lik muškarca sa štitom s grbovima triju nacija koje teže ujedinjenju. Biljna ornamentika vitica, lišća i kružnica s podrijetlom u narodnom vezu, u Americi postaje svojevrsan Benkovićev »zaštitni znak«, koji je primjenjivao u različitim projektima vezanim uz hrvatsku dijasporu, primjerice *Spomenici grane III. ban Jelačić – Grana III. Hrvackoga saveza Mariners Harbor, Staten Island, New York iz 1913.*, *Nacrtu za tepih iz 1913.* (sl. 8), naslovnici izdanja *Amerikanski kalendar Hrvatske zastave iz 1917. godine* (sl. 9).

Nakon preseljenja u Chicago u srpnju 1915. godine Benković započinje suradnju s drugim hrvatsko-američkim organizacijama na likovnoj opremi njihovih tiskovina, pa tako surađuje s Narodnom hrvatskom zajednicom (pretečom Hrvatske bratske zajednice) i Hrvatskom zajednicom Illinois.⁶⁹ Prema sačuvanom letku/reklami za svoj atelijer u Chicago,⁷⁰ Benković je radio i naslovnice za druge hrvatsko-američke časopise, kao što su *Oglasnik hrvatskih trgovaca i obrtnika na zapadnoj strani Chicaga*, časopis Narodne hrvatske zajednice *Pomladak*,⁷¹ *Glasnik Hrvatske zajednice Illinois* i *Koledar Hrvatske zastave za 1917.*⁷² Surađivao je i s čikaškim društvom Hrvatski sokol na zapadnoj strani, za koje je izradio naslovnice *Spomenknjige* za pet godina njihovog postojanja 1916. godine,⁷³ a iste godine i diplomu za istaknute članove društva. Iako je u tim rješenjima u prvom planu isticanje nacionalnih odrednica i narativna ilustracija radi približavanja širokom čitalačkom sloju, Benković u

8. Ivan Benković, *Dizajn tepiha*, tuš, akvarel i gvaš, sign. d.l. New York 1913, Zbirka Grozić, Samobor

Ivan Benković, Carpet Design, ink, watercolour, and gouache, signed lower left: New York 1913

9. Ivan Benković, Naslovnica *Amerikanskog kalendara Hrvatske zastave 1917*, uvećanje s reklamnog letka, Chicago, Samoborski muzej, muzejska dokumentacija
Ivan Benković, cover of the *American Almanac of the Croatian Flag 1917*, enlargement from an advertising leaflet, Chicago

10. Ivan Benković, Logotip *Hrvatskog svijeta* (*Hrvatski svijet*, 2. siječnja 1917., 1)

Ivan Benković, logotype of *Hrvatski svijet* (*Hrvatski svijet*, January 2, 1917, 1)

11. Ivan Benković, Logotip *Jugoslovenskog svijeta* (*Jugoslovenski svijet*, 1. studenog 1917., 1)

Ivan Benković, logotype of *Jugoslovenski svijet* (*Jugoslovenski svijet*, November 1, 1917, 1)

navedenim radovima vješto postiže sklad kompozicije u odnosu tipografije i likovnog sadržaja.

Grškovićeve novine *Hrvatski svijet* imale su značajnu ulogu u informiranju o političkim prilikama i ratu u Europi.⁷⁴ Želeći pojačati naglasak na borbi južnoslavenskih naroda za slobodnu državu, 1917. godine mijenjaju logotip, čiju izradu povjeravaju Benkoviću. Novi je logotip *Hrvatskog svijeta* prikaz snažnog muškarca s mačem i štitom na kojem su elementi grbovlja Slovenije, Hrvatske i Srbije povezani trokutom s vijencima (sl. 10). Iza muškarčeve glave znakovi su američke zastave, a cijeli natpis natkriljuju velika krila. Isti se prikaz nalazi i na prijedlogu naslovnice prije spomenutog izdanja, *Danice*. U jesen 1917. *Hrvatski svijet* mijenja ime u *Jugoslovenski svijet*,⁷⁵ te pod novim imenom i logotipom izlazi prvi put 7. studenog 1917. godine, a na promjeni logotipa ponovno je angažiran Benković (sl. 11).

Jugoslavenski odbor, osnovan u Parizu 30. svibnja 1915. godine, vodio je glavnu političku akciju za oslobođenje od Austro-Ugarske i ujedinjenje s Crnom Gorom i Srbijom u zajedničku državu, a uspostavio je i čvrste veze s iseljenicima, koji su ga izdašno financijski podupirali i sakupljali dobrovoljce za rat u Europi.⁷⁶ Povezanost s Grškovićem, koji je od početka postojanja Odbora bio njegovim članom,⁷⁷ Benkoviću je donijela nekoliko angažmana – osmislio je

12. Ivan Benković, Ilustracija na dopisnici – prva jugoslavenska zastava, amblem i karta Jugoslavije, sign. d.d. Benkovic, Chicago, 1918., Samoborski muzej, muzejska dokumentacija

Ivan Benković, illustration on a postal card – the first Yugoslav flag, emblem, and map of Yugoslavia, signed lower right: Benkovic, Chicago, 1918

13. Ivan Benković, Diploma za Jugoslavenski odbor u Londonu, litografija, sign. desno ispod zastave: *I Benković, Chicago, 1918.*, Zbirka Grozić, Samobor
Ivan Benković, diploma for the Yugoslav Committee in London, lithography, signed to the right below the flag: I Benković, Chicago, 1918

memorandum Glavne kancelarije Izašlanstva za Sjedinjene Države Amerike Jugoslavenskog odbora u Londonu, sa sjedištem u Clevelandu 1917. godine,⁷⁸ a autor je i zastave (sl. 12) koju su dobrovoljci 1918. nosili na vojnu obuku u tuniski grad Bizertu te kasnije na Solunski front.⁷⁹ Rješenje spajanja grbova triju nacija na štitu i crveno-bijelo-plavo kolorističko rješenje ujedno je i prvi prijedlog zastave buduće jugoslavenske države. U konačnoj verziji zastave kolorit je zadržan, ali s horizontalno odijeljenim bojama trobojnice, a grb je transformirani Benkovićev dizajn dvoglavog orla s jednako zastupljenim nacionalnim simbolima na štitu.

Krajem rata 1918. godine Benković je za Jugoslavenski odbor u Londonu izradio i rješenje diplome, odnosno priznanja »za rodoljubno držanje (...) u vrijeme svjetskog rata«, na kojoj se ponovno pojavljuje njegov prijedlog jugoslavenske zastave (sl. 13). U kompoziciji usklađene tipografije i ilustracije dominira alegorijska ženska figura u togi s mačem i jugoslavenskom zastavom, koja oštrom fizionomijom lica podsjeća na Meštrovićeve ženske dinaridske likove. U odnosu na ranija srodna rješenja hrvatskih umjetnika, primjerice Bukovčevu diplomu izrađenu za Hrvatsku narodnu zajednicu u Americi iz 1897.⁸⁰ ili Ivekovićevu diplomu Matice hrvatske iz 1902. godine,⁸¹ ovaj rad predstavlja pomak prema modernijem grafičkom dizajnu i ilustraciji, uz utjecaj ornamenta bečke secesije.

Zaključak

Krajem 19. stoljeća nacionalni je izraz postao izuzetno važna komponenta europske umjetnosti. Odmakom od povijesnog prepričavanja događaja i izborom tema iz narodnih mitova i legendi, umjetnici su u djelima često primjenjivali novi i netradicionalan pristup bliži suvremenim stilovima.⁸² U

težnji za oblikovanjem nacionalnog identiteta unutar Austro-Ugarske Monarhije pred političkim raspadom, srednjoeuropski su umjetnici prikazivali nacionalne krajolike, teme iz seoskog života i seljake u narodnim nošnjama te već spomenute teme iz nacionalne povijesti i narodnih predaja, a u primijenjenoj su umjetnosti posegnuli u bogat repertoar narodne umjetnosti »preuzimanjem tradicijskog ornamenta«.⁸³ U hrvatskoj su secesiji folklorni motivi bili često korišteni, posebno u djelima umjetničkog obrta, čiju je obnovu i unaprjeđenje nakon povratka iz Beča potaknuo Tomislav Krizman, zalažući se za primjenu prerađenih narodnih motiva u oblikovanju likovne opreme knjiga⁸⁴ i časopisa te predmeta primijenjene umjetnosti.⁸⁵ Benković je te težnje prenio u američku sredinu umjetničkim angažmanom u oblikovanju vizualnog identiteta hrvatsko-američkih *koledara*, novina i časopisa te radovima s nacionalnom tematikom suvremenijih likovnih rješenja, čime je aktivno sudjelovao u građenju identiteta hrvatske zajednice u Americi tijekom kontinuiranog procesa njezina pozicioniranja unutar »drugih« kultura.

U izgradnji kolektivnog identiteta od iznimne je važnosti položaj kulture i umjetnosti, posebno u vremenima velikih političkih previranja,⁸⁶ kao što su bile godine prije i u tijeku Prvoga svjetskog rata. Hrvati u Americi u to su vrijeme ubrzano prolazili kroz proces učvršćivanja vlastitog identiteta unutar američkog društva, potom i prihvaćanja jugoslavenskog identiteta, kao uvod u društveno-političku zajednicu kojoj su težili i naposljetku postigli 1918. godine. Benković se tako u pravo vrijeme pronašao u poziciji likovnog umjetnika u Americi kao »borca za oblikovanje nacionalnoga identiteta«.⁸⁷ Prije 1918. godine, uz Meštrovića prisutnog u to vrijeme u Americi preko radova objavljivanih u hrvatsko-američkom tisku,⁸⁸ bio je jedini istaknutiji hrvatski umjetnik koji se uspješno povezoao s političkim nastojanjima hrvatskog iseljeničtva. Međutim, Benkovićevo djelovanje unutar iseljeničke zajednice obilježeno je afinitetima, ukusom i materijalnim mogućnostima naručitelja, s rijetkim privatnim narudžbama portretne ili druge tematike. Konzervativni i nostalgični ukus zajednice rezultirao je djelima obilježenima nedvojbenim simbolima zajednice, no afirmativne kritike Benkovićevih djela unutar hrvatsko-američkih publikacija ujedno iskazuju i težnju iseljenika za jačanjem vlastitih intelektualnih i umjetničkih kapaciteta, očitio rijetko primijećenih u sferi lošije plaćenih poslova koje su pretežno obavljali slabije obrazovani pripadnici iseljeničke zajednice. Benković u svojim djelima pritom uspješno amalgamira secesijske elemente te je njegov neosporni talent vidljiv u različitim vidovima stvaralaštva, s djelima visoke umjetničke razine.

Njegov je američki opus, međutim, ostao uglavnom anonimn, ograničen unutar hrvatske zajednice, koja ga je nakon razočaranja razvojem situacije u Jugoslaviji nakon 1918. godine gotovo u potpunosti zaboravila. Istraživanje Benkovićeva američkog razdoblja stvaralaštva doprinos je budućoj cjelovitoj slici o danas nepoznatim hrvatskim umjetnicima, pripadnicima iseljeničke zajednice, i njihovom djelovanju.

Bilješke

- 1
-a.-ć (KOSTA STRAJNIĆ), Izložba učeničkih radova na umjetničkoj izložbi u Zagrebu, *Srbobran*, 6. (19.) srpnja 1909., 3; KOSTA STRAJNIĆ, Umjetnički pregled – Izložba Umjetničke škole, *Hrvatski pokret*, 19. srpnja 1911., 3–4.
- 2
Universitätsarchiv der Akademie der bildenden Künste Wien, Matrikelbuch, Meisterschule für Malerei des Professors Delug, 1056 N, 16. 10. 1911.
- 3
Istraživanje Benkovićeve biografije i opusa provedeno je u sklopu izrade doktorskog rada na poslijediplomskom studiju Humanističke znanosti Sveučilišta u Zadru.
- 4
ANTON JIROUŠEK, Benković, Ivan, u: *Hrvatska enciklopedija* (ur. Mate Ujević), sv. 2, Zagreb, 1941., 394; JAKOV BRATANIĆ, Benković, Ivan, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti* (ur. Andro Mohorovičić), sv. 1, Zagreb, 1959., 329; NADA ANGER, Benković, Ivan, u: *Hrvatski biografski leksikon* (ur. Nikica Kolumbić), sv. 1, Zagreb, 1983., 663–664; BOŽENA ŠURINA, Benković, Ivan, u: *Hrvatska likovna enciklopedija* (ur. Žarko Domljan), sv. 1, Zagreb, 2005., 78–79; Benković, Ivan, u: *Leksikon hrvatskoga iseljništva i manjina* (ur. Vlado Šakić – Ljiljana Dobrovšak), Zagreb, 2020., 87.
- 5
Djela su mu izlagana na velikim tematskim izložbama, primjerice: *Jugoslovenska grafika 1900–1950.*, Beograd, Muzej savremene umetnosti, 1977.; *Autoportret u novijem hrvatskom slikarstvu*, Osijek, Galerija likovnih umjetnosti, 1977.; *Ekspressionizam i hrvatsko slikarstvo*, Zagreb, Umjetnički paviljon, 1980.; *1907. od zanosa do identiteta*, Zagreb, Umjetnički paviljon, 2008.; *Ikonografija grada*, Zagreb, Moderna galerija, 2010.
- 6
Arhiv za likovne umjetnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb (nadalje: ARLIKUM HAZU), Arhiv Salona Ullrich, *Izložba Ivana Benkovića, rujan – listopad 1912.*, popis radova s cijenama i kupcima.
- 7
Ivan Benković, deplijan izložbe, Samobor, 1968.; *Ivan Benković*, deplijan izložbe, Karlovac, 1992. Nada Anger objavila je o Benkoviću tekst u karlovačkom časopisu *Svjetlo* 1991. godine, baziran na dokumentaciji koja se u to vrijeme nalazila u njezinom posjedu, ali većinu navoda danas nije moguće provjeriti jer ta dokumentacija u istraživanju nije pronađena (NADA ANGER, Ivan Benković, zaboravljeni karlovački slikar, *Svjetlo*, 98, 3 (1991.), 36–39.). Dragocjen izvor podataka za istraživanje Benkovićeva života i rada predstavljaju dva umjetnikova sačuvana dnevnika (prvi pokriva prvu polovicu 1911. godine, a drugi razdoblje od sredine 1911. do 1915. godine). Dnevnici se čuvaju u privatnom arhivu obitelji Benkovich u Chicagu.
- 8
Većeslav Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, Zagreb, 1967., 67.
- 9
Statistički podaci Kraljevine Hrvatske i Slavonije govore o 50 posto zemljoradnika, 24 posto pomoćnih radnika, 26 posto nedefiniranih dnevnih radnika (*Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. 1, Zagreb, 1905., 242–243; sv. 2, 1906–10., 198–99. Citirano prema: ULF BRUNNBAUER, *Globaliziranje jugoistočne Europe. Iseljenici, Amerika i država od kraja 19. stoljeća*, Zagreb, 2019., 57).
- 10
ULF BRUNNBAUER (bilj. 9), 78.
- 11
VERA KRUŽIĆ-UCHYTIL, *Vlaho Bukovac, život i djelo: 1855. – 1920.*, Zagreb, 2006., 471–474.
- 12
Odlazak Roberta Auera 26. travnja 1902. najavljen je u članku u *Obzoru* (—, Slikari nam odilaze, *Obzor*, 26. travnja 1902., 2). U istom članku spominje se i skori odlazak Bele Csikosa Sesije i Rudolfa Valdeca. U Strossmayerovoj galeriji starih majstora HAZU, unutar Csikoseve ostavštine sačuvan je dokument datiran 15. listopada 1902. u New Yorku, u kojem umjetnik iskazuje namjeru za traženjem američkog državljanstva i izjavljuje da je stigao 15. svibnja iste godine, što znači da je, kao i Auer, iz Hrvatske otputovao krajem travnja. Budući da Valdec nije dobio traženu financijsku potporu od hrvatske vlade, te godine nije otputovao u Ameriku (VINKO ZLAMALIK, *Bela Čikoš Sesija: začetnik simbolizma u Hrvatskoj*, Zagreb, 1984., 196).
- Američko razdoblje Roberta Auera detaljno je obrađeno u tekstu kataloga njegove retrospektivne izložbe. PETRA SENJANOVIĆ, Robert Auer – život i djelo, u: *Robert Auer (1873. – 1952.)*. Slikar zagrebačke secesije. Retrospektiva (ur. Petra Senjanović – Irena Kraševac), katalog izložbe, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2010., 31–35.
- 13
—, Slikari nam odilaze, *Obzor*, 26. travnja 1902., 2.
- 14
PETRA SENJANOVIĆ (bilj. 12), 32.
- 15
VLADIMIR LUNAČEK, Izložba Društva umjetnosti, *Vienac*, 34, 36 (1902.), 564.
- 16
Vinko Zlamalik u monografiji o Beli Csikosu neodređeno piše o radu u »afirmiranoj radionici plakata«, međutim ne navodi podatak o kojoj je točno radionici riječ (VINKO ZLAMALIK / bilj. 12/, 202).
- 17
—, Izložbe, *Vienac*, 35, 5 (1903.), 164. U članku nije navedeno mjesto održavanja ove izložbe.
- 18
Csikosev i Crnčićev »Tečaj za slikanje i risanje« započeo je s radom 1. listopada 1903. godine (DARIJA ALUJEVIĆ, Pedagoški i muzejsko-galerijski rad Mencija Clementa Crnčića, u: *Mencija Clement Crnčić /1865. – 1930./*. Retrospektiva, katalog izložbe / ur. Petra Vugrinec/, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2016., 56).
- 19
Vrijeme Auerova povratka u Zagreb nije moguće točno utvrditi, no Alphonse Mucha prvi je put stigao u New York u ožujku 1904. godine (ANNA DELAY, *Alphonse Mucha in Gilded Age America, 1904–1921*, MA Thesis, Cooper-Hewitt, National Design Museum – Smithsonian Institution – Parsons The New School for Design, Washington DC, 2007., 9).
- 20
PETRA SENJANOVIĆ (bilj. 12), 33.
- 21
Iveković je uz odobrenje Zemaljske vlade na dopustu od 13. prosinca 1909. do kraja siječnja 1910. godine, a na njegovu je

molbu vlada dopust produžila do kraja travnja (Arhiv Akademije likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Fond Opći spisi, dopis Zemaljske vlade ravnateljstvu Privremene više škole za umjetnost i umjetni obrt, 15. veljače 1910.).

22

Prva hrvatska crkva u Kansasu podignuta je 1904. godine (—, Croatsians building a church, *Kansas City Times*, 16. svibnja 1904., 5).

23

GEORGE J. PRPIC, *The Croatian Immigrants in America*, New York, 1971., 356.

24

OTON IVEKOVIĆ, Iverje s puta po Americi, *Vienac*, 2, 1 (1911.), 3–7; 2 (1911.), 69–74; 4 (1911.), 113–116; 6 (1911.), 170–171; 7 (1911.), 205–209; 9 (1911.), 277–279; 10 (1911.), 304–308; 11 (1911.), 323–330.

25

—, Povratak prof. R. Valdeca, *Obzor*, 23. travnja 1914., 2.

26

Paja Radosavljević (Obrež, 1879. – St. Petersburg, Florida, 1958.), američki psiholog srpskoga podrijetla, profesor eksperimentalne psihologije na New York University (ŠTEFKA BATINIĆ, Djela i djelovanje Paje Radosavljevića u Hrvatskoj početkom 20. stoljeća, *Tragovi. časopis za srpske i hrvatske teme*, 2 /2022./, 78–99.). U Ostavštini Rudolfa Valdeca sačuvano je nekoliko njegovih pisama iz vremena Valdecova boravka u Americi (ARLIKUM HAZU, Ostavština Rudolfa Valdeca, kut. 4).

27

U Valdecovoj ostavštini nalazi se knjižica pravila Hrvatskog saveza iz 1912. godine (ARLIKUM HAZU, Ostavština Rudolfa Valdeca, kut. 4).

28

—, Pet dubrovačkih slikara, *Vienac*, 43/23 (1881.), 691–692.

29

U pregledu G. J. Prpica kratko se na par stranica spominju hrvatski umjetnici koji su djelovali u Americi u razdoblju do 1970. godine (GEORGE J. PRPIC /bilj. 23/, 351–359). Kasnija izdanja uglavnom ponavljaju jednake podatke, na primjer: EDWARD IFKOVIC, *The Yugoslavs in America*, Minneapolis, 1977., 69–74; IVAN ČIZMIĆ, *Hrvati u životu Sjedinjenih Američkih Država: doprinos u ekonomskom, političkom i kulturnom životu*, Zagreb, 1982., 369–374; IVAN ČIZMIĆ – MARIN SOPTA – VLADO ŠAKIĆ, *Iseljena Hrvatska*, Zagreb, 2005., 89–93.

30

—, Kelečić Kuftrin, Pavao, u: *Leksikon hrvatskog iseljništva i manjina* (bilj. 4), 610. Kuftrinov opus potrebno je detaljno istražiti kako bi se utvrdio njegov angažman na dekoraciji javnih građevina u Chicagu, kratko spomenut u nekoliko intervjuua u američkom tisku.

31

DUŠKO KEČKEMET, Bulimbašić, Ivan, u: *Hrvatski biografski leksikon* (ur. Aleksandar Stipčević), sv. 2, Zagreb, 1989., 484–485.

32

DUŠKO KEČKEMET, Ivan Bulimbašić, *Život umjetnosti*, 22/23 (1975.), 177–179.

33

Gertrude Vanderbilt Whitney, kiparica i mecena (New York, 1875. – 1942.), osnivačica Whitney Museum of American Art, New York (KATHLEEN D. MCCARTHY, *Women's Culture. American Philanthropy and Art, 1830–1930*, Chicago, 1993., 215–244).

34

DUŠKO KEČKEMET, *Dujam Penić*, Zagreb, 1979., 19.

35

VINKO ZLAMALIK (bilj. 12), 202.

36

KOSTA STRAJNIĆ, Iz Ulrihova salona. Kolektivna izložba Ivana Benkovića. – Slavonski bakrorezi Vilhelma Habla. – »Kraljičino Vrelo« Ivana Tišova. – Marina Mihovila Krušlina, *Hrvatski pokret*, 22. listopada 1912., 2.

37

Privatni arhiv obitelji Benkovich, Chicago, Ivan Benković, *Dnevnik 2*, zapis od 6. studenog 1912., nepaginirano.

38

U Ostavštini Ivana Benkovića u vlasništvu obitelji Benkovich nalaze se brojna pisma Ivana i Marije Benković obitelji Rosner.

39

Tiskarski konglomerat American Lithographic Company (ALCO) osnovao je 1892. J. P. Knapp, zaslužan za razvoj upotrebe koloriranog tiska, uključujući i proces rotogravure (VIRGINIA COUSE LEAVITT, *Eanger Irving Couse: The Life and Times of an American Artist, 1866–1936*, Norman, Oklahoma, 2019., 275).

40

Privatni arhiv obitelji Benkovich, Chicago, Ivan Benković, *Dnevnik 2*, zapis od 23. prosinca 1912., nepaginirano.

Benković je radio kao litografski radnik na stroju, a ne poput Csikosa i Auera, kao crtač. Današnja bi vrijednost svote koju je primio za tjedan dana bila oko 240 dolara (konverzija dolara prema internetskom izvoru: <https://www.in2013dollars.com/us/inflation/1912?amount=1>, pristupljeno 28. 06. 2023.). Početkom 1913. godine Benković bilježi u dnevniku da objed košta 15 centi, odnosno danas 4,5 dolara (Privatni arhiv obitelji Benkovich, Chicago, Ivan Benković, *Dnevnik 2*, zapis od 14. siječnja 1913., nepaginirano).

41

KOSTA STRAJNIĆ, Izložba Mihovila Krušlina, *Savremenik*, 8, 3 (1913.), 202.

42

GEORGE J. PRPIC (bilj. 23), 186.

43

MARINA KRPAN SMILJANEC, Začetci periodike hrvatskoga iseljništva, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 59, 3–4 (2016.), 158.

44

—, Hrvatski svijet, u: *Leksikon hrvatskoga iseljništva i manjina* (bilj. 4), 515.

45

—, Hrvatske političke organizacije u SAD-u, u: *Leksikon hrvatskoga iseljništva i manjina* (bilj. 4), 484.

46

Niko Gršković, svećenik, novinar i političar (Vrbnik, o. Krk, 1863. – New York, 1949.). Iselio se u Chicago radi političkih razloga. Član Hrvatske narodne zajednice, potpredsjednik Hrvatske narodne zajednice (1909.), prvi urednik lista Zajedničar (1909. – 1912.), vlasnik Chicaga – Slobode / Hrvatske slobode (1901. – 1904.), vlasnik i urednik Hrvatskog svijeta (1912. – 1939.; od 1917. Jugoslavenski svijet, od 1922. Svijet). Godine 1915. postaje član Jugoslavenskog odbora u Londonu. S A. Biankinijem i M. Pupinom organizira Prvi jugoslavenski narodni sabor (Chicago, 1915.), kojemu i predsjedava, kao i drugom saboru (Pittsburgh, 1916.), na kojem je izabran za člana Izvršnog odbora Jugosla-

- venskoga narodnog vijeća. Nakon Prvog svjetskog rata razočaran velikosrpskom politikom prelazi u oporbu prema Jugoslaviji. Više vidjeti: —, Gršković, Niko, u: *Leksikon hrvatskoga iseljeničtva i manjina* (bilj. 4), 337.
- 47
IVAN ČIZMIĆ, *Jugoslavenski iseljenički pokret u SAD i stvaranje jugoslavenske države 1918*, Zagreb, 1974., 31.
- 48
Na naslovnici od 1917. godine Hrvatski svijet se u tekstu na engleskom reklamira kao novine s »largest circulation of all South Slavic dailies in the United States, and is the most popular and best read newspaper among the Croatians, Serbs and Slovenians«.
- 49
RUDOLF VALDEC, Moj put u Ameriku, *Obzor*, 26. srpnja 1914., 5.
- 50
U Ostavštini Rudolfa Valdeca sačuvano je pismo člana Hrvatskog saveza (ime potpisnika nečitko) drugom članu, u kojem Valdeca i Benkovića pozivaju na svečanu večeru u hrvatskom restoranu Augusta Bacha u New Yorku, 21. veljače 1913. (ARLIKUM HAZU, Ostavština Rudolfa Valdeca, kut. 4). Valdec, međutim, nije imao najbolje mišljenje o Niki Grškoviću – u jednoj bilješci navodi kako on »politički zavađa narod« (ARLIKUM HAZU, Ostavština Rudolfa Valdeca, kut. 4).
- 51
Po jedan primjerak reprodukcije spomenice čuva se u Zbirici Grozić u Samoboru i u vlasništvu obitelji Benkovich u Chicagu.
- 52
—, Hrvatsko slavlje u Mariners Harbor, N. Y. Rijetka, valjda prva svoje vrsti slava hrvatska u Sjed. Državama, *Hrvatski svijet*, 30. travnja 1913., 1.
- 53
—, Hrvatska slava u Mariners Harboru, *Hrvatski svijet*, 7. svibnja 1913., 1.
- 54
Privatni arhiv obitelji Benkovich, Chicago, Ivan Benković, Dnevnik 2, lista primitaka 1913. – 1915., nepaginirano.
- 55
—, Hrvatsko slavlje u Mariners Harbor N. Y. (bilj. 52), 1.
- 56
IVAN BENKOVIĆ, Oslobođenje Hrvatske, *Hrvatski svijet*, 1. srpnja 1913., 1.
- 57
Danas lokacija ove slike nije poznata, a još 1950-ih nalazila se u posjedu obitelji Gršković (ARLIKUM HAZU, Donacija Vesne Barbić, 2008., pismo Mandice Gršković Vesni Barbić, New York, 21. studenog 1959.).
- 58
Privatni arhiv obitelji Benkovich, Chicago, Ivan Benković, Dnevnik 2, zapis od 20. srpnja 1913., nepaginirano.
- 59
O djelovanju i ulozi Društva »Medulić« u hrvatskoj umjetnosti vidjeti: SANDI BULIMBAŠIĆ, *Društvo hrvatskih umjetnika "Medulić" (1908.–1919.): umjetnost i politika*, Zagreb, 2016.
- 60
Privatni arhiv obitelji Benkovich, Chicago, Ivan Benković, Dnevnik 2, zapis od 5. studenog 1911., nepaginirano.
- 61
O političkom djelovanju hrvatskih iseljenika u Americi u Prvom svjetskom ratu više: IVAN ČIZMIĆ (bilj. 47).
- 62
Lokacije originala i reprodukcija ove slike nisu poznate.
- 63
—, Bještvo austrijske vojske iz Beograda, *Jugoslavenski soko*, 1, 1 (1915.), 16.
- 64
Ibid.
- 65
IAN V. HOGG, *The A to Z of World War I*, Plymouth, 2009., 107.
- 66
Privatni arhiv obitelji Benkovich, Chicago, Ivan Benković, Dnevnik 2, Lista primitaka 1913.–1915., nepaginirano.
- 67
Časopis *Svjetlo* izdavala je tvrtka Croatian News Company koju je Niko Gršković osnovao u New Yorku 1914. godine. Tvrtka je izdavala i novine *Hrvatski svijet*, u nakladi od 100 000 primjeraka.
- 68
Zasad nije poznato je li taj prijedlog realiziran.
- 69
Organizacija hrvatskih iseljenika u SAD-u i Kanadi osnovana je 1894. u Allegheny Cityju (danas dijelu Pittsburgha), a od 1897. nosi naslov Narodna hrvatska zajednica. Ujedinjenjem triju najvećih hrvatskih potpornih organizacija u SAD-u, među kojima se nalazila i Hrvatska zajednica Illinois, od 1926. godine nosi naziv Hrvatska bratska zajednica (—, Hrvatska bratska zajednica, *Leksikon hrvatskoga iseljeničtva i manjina* /bilj. 4/, 364).
- 70
Samoborski muzej, muzejska dokumentacija.
- 71
Pomladak Narodne hrvatske zajednice, organizacija za mlade do 18 godina, osnovan je 1915. u Clevelandu, a djelovao je u Sjevernoj Americi sve do 1971. (TIHOMIR TELIŠMAN, Hrvatska bratska zajednica kao socijalna organizacija hrvatskih iseljenika u SAD, *Migracijske teme*, 2 /1985./, 71).
- 72
Spomenuta izdanja nisu bila dostupna tijekom istraživanja.
- 73
Spomenknjiga petogodišnjice Hrv. Sokola na zapadnoj strani, Chicago, 1916.
- 74
IVAN ČIZMIĆ (bilj. 47), 105–120. Na Jugoslavenskom saboru u Pittsburghu 1916. utemeljeno je Jugoslavensko narodno vijeće, a za jednog od članova Izvršnog odbora izabran je Niko Gršković.
- 75
IVAN ČIZMIĆ (bilj. 47), 126. Zbog slabe organizacije i nedostatka zajedničke političke fronte velikog broja različitih iseljeničkih časopisa dolazi do spajanja *Hrvatskog svijeta* s novinama *Hrvatska zastava* i *Slovenski svet*, koje je financirao M. Pupin.
- 76
O djelovanju Jugoslavenskog odbora u Londonu više: MILADA PAULOVÁ, *Jugoslavenski odbor*, Zagreb, 1925.; *Jugoslavenski odbor u Londonu – u povodu 50-godišnjice osnivanja* (ur. Vaso Bogdanov – Ferdo Čulinović – Marko Kostrenčić), Zagreb, 1966.
- 77
Vidjeti bilj. 46.

- 78
Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Fond Jugoslovenskog odbora, HR-AHAZU 4, sv. 42, Memorandum Izaslanstva za Sjedinjene Države Amerike Jugoslovenskog odbora u Londonu, sign. unutar vitice desno: I.B., Chicago, 1917.
- 79
—, Odgovori, u: *Borba*, 6. rujna 1956., 8.
- 80
VERA KRUŽIĆ-UCHYTIL (bilj. 11), 375.
- 81
DANIJELA MARKOTIĆ, Knjižne ilustracije i likovni prikazi prema literarnim izvorima u opusu Otona Ivekovića, u: *Oton Iveković – retrospektiva*, katalog izložbe (ur. Danijela Markotić), Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2023., 79.
- 82
MICHELLE FACOS – SHARON L. HIRSH, Introduction, u: Michelle Facos – Sharon L. Hirsh (ur.), *Art, Culture, and National Identity in Fin-de-Siècle Europe*, Cambridge, 2003., 7.
- 83
SANDI BULIMBAŠIĆ (bilj. 59), 358.
- 84
Prema Petri Vugrinec, najraniji primjer »posvajanja secesijskog stila uvrštavanjem motiva s folklornim i nacionalnim elementima« Krizmanova je oprema knjige *Novele* Branimira Livadića iz 1910. godine (PETRA VUGRINEC, Hrvatski salon i bečka Secesija: slikarstvo u Zagrebu i Beču oko 1900., u: *Izazov moderne: Zagreb – Beč oko 1900.*, katalog izložbe /ur. Irena Kraševac – Petra Vugrinec/, Zagreb, 2017., 74).
- 85
Više o Krizmanovu značaju za dekorativnu umjetnost u Hrvatskoj: OLGA MARUŠEVSKI, Tomislav Krizman za naš umjetnički obrt, *Bulletin Razreda za likovne umjetnosti JAZU*, 53, 2 (1982.), 11–38; JASENKA FERBER, *Tomislav Krizman i primijenjena umjetnost u razdoblju secesije*, diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1993.
- 86
PETAR PRELOG, Hrvatska umjetnost i nacionalni identitet od kraja 19. stoljeća do II. svjetskoga rata, *Kroatologija*, 1 (2010.), 254–255.
- 87
PETAR PRELOG (bilj. 86), 255.
- 88
Ivan Meštrović u SAD-u prvi put prezentira radove na samostalnoj izložbi u Brooklyn Museum of Art u New Yorku, u studenom 1924. Izložba je 1925. i 1926. gostovala u četrnaest američkih gradova (među inima u Chicagu, Clevelandu, Bostonu, Los Angelesu i Denveru). Više: DANICA PLAZIBAT ZIMA, Ivan Meštrović u Americi, *Život umjetnosti*, 60 (1998.), 98–107.

Summary

Jasenska Ferber Bogdan – Sanja Žaja Vrbica

Painter Ivan Benković and the Croatian Emigrant Community in the USA (1912–1918)

In the period from the 1880s to the end of World War I, several Croatian artists resided in the USA. In the 1880s, these included the Dubrovnik painters Vlaho Bukovac and Niko Zec, and in the early twentieth century, painters Bela Csikos Sesia, Robert Auer, and Oton Iveković, and sculptors Rudolf Valdec and Dujam Penić, as well as the lesser-known sculptors Pavao Kelečić Kufrin and Ivan Bulimbašić. With the exception of Oton Iveković, who painted the parish church of St John the Baptist in Kansas City in 1910, they did not significantly contribute to the cultural space of the Croatian diaspora during this period.

The first Croatian artist who actively engaged with the diaspora was the painter and graphic artist Ivan Benković (Rečica, 1886 – Chicago, 1918), a member of the first generation of students at the newly founded future Academy, at that time the Temporary Higher School for Arts and Crafts in Zagreb. After receiving his diploma in 1911, he briefly stayed in Vienna and Paris before emigrating to New York in the spring of 1912. He then lived in Chicago from 1915 until his death. Most of his artworks and documentation,

preserved in private archives, remained largely unknown to researchers until recently, and his life and work during his stay in the USA were almost completely unknown. From 1913, Benković closely cooperated with the Croatian Union in New York, the first major political organization of Croats in the USA. Upon moving to Chicago in 1915, he collaborated with the Croatian National Community, the Croatian Community of Illinois, and the Croatian Falcon in the west. During World War I, he supported the Yugoslav movement through his artistic work, cooperating with the Yugoslav Union and the Yugoslav Committee in London.

Benković's work on the design of Croatian-American printed matter included a variety of magazine covers, memorials, and diplomas, as well as the logotype of the most widespread Croatian-American daily newspaper, *Hrvatski svijet*, which was renamed *Jugoslavenski svijet* in 1917. He translated the contemporary aspirations towards national expression, incorporating reworked folk motifs from his homeland into the American environment. Through his artistic contributions to shaping the visual identity of Croatian-American printed

matter and artworks with national themes combined with contemporary artistic solutions, he actively participated in constructing the cultural identity of emigrants during the continuous process of their positioning within “other” cultures.

The role of culture and art is crucial in building a collective identity, especially during times of significant political upheaval, such as the years before and during World War I. Benković found himself at the right time in the position of a visual artist in America, acting as a “fighter for shaping national identity.” Until 1918, alongside Meštrović, who was

renowned in America at that time due to the publication of his art in the Croatian-American press, Benković was the only prominent Croatian artist who successfully connected with the political efforts of the Croatian diaspora. Nevertheless, his oeuvre remained largely anonymous, limited to the Croatian community, which nearly forgot him after the disappointment with the developments in the Yugoslav situation after 1918.

Keywords: Ivan Benković, modern Croatian art, cultural identity of Croatian emigration, United States of America, World War I